

Lynn Huntová, *Francouzská revoluce. Politika, kultura, třída*,

Brno 2007, Centrum pro studium demokracie a kultury, 272 s., ISBN 978-80-7325-119-2

Nedávno se péčí brněnského nakladatelství Centrum pro studium demokracie a kultury českým čtenářům a čtenářkám dostala do ruky práce Mony Ozoufové z roku 1976 věnovaná revolučním svátkům.¹ Již o něco dříve se mohli díky nakladatelstvím Atlantis a Argo seznámit se stěžejními pracemi Françoise Fureta zasvěcenými Francouzské revoluci.² A po dalších překladech zejména z angloamerické produkce, které se u nás objevily od 90. let uplynulého století,³ lze říci, že jde o nový příklad „revizionistické“ interpretace Revoluce.

Poválečná exegeze revoluce – ta, která pronikla i do socialistického Československa jako verze „oficiální“, „kanonická“ – pracovala s marxistickým paradigma-tem a je všeobecně známá: Francouzská „buržoazní“ revoluce znamenala přechod od feudalismu ke kapitalismu, role třídního boje, pro vysvětlení motivací aktérů i dynamiky revoluce je klíčové zakotvení v třídní příslušnosti a socioekonomické determinaci. A neschází zde pochopitelně ani rozměr teleologický: revoluce ve Francii, zejména ona její fáze kulminující terorem roku 1793, byla předobrazem revoluce říjnové, jakobíni předjímali bolševiky. To byla vize, kterou pěstovala historiografie kultivovaná ředitelem Ústavu dějin Francouzské revoluce na pařížské univerzitě Paris I. Panthéon-Sorbonne, Albertem Soboulem, a jeho následovníky. Ba dá se říci, že jiná „oficiální“ verze ve Francii ani neexistovala. Pod vlivem americké historiografie (R. R. Palmer, Colin Lucas) se tuto vizi pokusili v polovině 60. let narušit François Furet a Denis Richet:⁴ jejich vášnivý boj s jakobínsko-marxistickou interpretací je u nás dnes již dostatečně znám. Každopádně se dlouho zdálo, že na francouzské půdě je patronace rudé čapky nenarušitelná. Navíc bádání o revoluční tematice takřka úplně „uniklo“ vlivu reformní historiografie, již pěstovala od 30. let „škola“ *Annales*, která se zaměřovala především na předindustriální Evropu a dlouhodobé jevy, přičemž projevovala dlouho poměrně velkou skepsi vůči

1 MONA OZOUFOVÁ, *Revoluční svátky*, Brno 2006.

2 *Promýšlet Francouzskou revoluci*, Brno 1994; *Francouzská revoluce*, Praha 2004–2007.

3 Srov. zejména CHRISTOPHER DAWSON, *Bohové revoluce*, Praha 1997; SIMON SCHAMA, *Občané. Kronika Francouzské revoluce*, Praha 2004.

4 FRANÇOIS FURET, DENIS RICHET, *La Révolution française*, Paris 1965.

politickým dějinám. Pod tímto prizmatem se Revoluce jevila příliš nedávná, příliš politická a příliš „náhlá“ a krátká. I přes pokusy Michela Vovella o spojení těchto dvou tradic (jeho studie o revoluční mentalitě či dechristianizaci, sahající hluboko do 18. století, jsou již klasikou) se zdálo, že dějiny revoluce ustrnuvší ve své kanonické a nenarušitelné vizi prodělávají jakousi dlouhodobou sklerózu.

Od počátku 80. let však přicházely do Francie impulzy zvenčí – především z angloamerického světa. Ač byly většinou ochotně ignorovány i francouzským odborným publikem, přinášely nové interpretace revolučního desetiletí. Konec konců i bádání o revoluční propagandě, revolučních slavnostech i jejich důležitém politickém rozměru bylo obnoveno zejména pod vlivem amerických badatelů již brzy po skončení 2. světové války (např. David L. Dowd).⁵ Další přední historici jako Robert Darnton, Steven Kaplan, Simon Schama, Colin Lucas, Carla Hesseová, Keith M. Baker či právě Lynn Huntová pak vnesli do bádání o revoluci nové otázky. Na jedné straně se i oni kriticky vymezovali vůči „jakobínské“ vizi revoluce, na straně druhé odmítali tehdy dominantní koncept sociálních dějin revoluce. Právě na revoluční tematice, která v jistém smyslu skýtala ideální terén, se snažili uplatnit například vliv lingvistického obratu, který se tehdy v některých směrech severoamerické historiografie těšil velké oblibě. Tím položili i důraz na analýzu jazyka, která nabízí alternativní formy studia nové politické kultury, resp. procesů a strategií politické „akulturace“, již revoluce přinesla. Jejich práce nabízely nová metodologická východiska jak pro novou podobu dějin intelektuálních, tak politických. Reakce francouzských historiků byla zčásti odmítavá, ale vedla alespoň k přehodnocení řady dosavadních modelů a přinesla nové podněty. Například se objevila odvážná hypotéza, že revoluce závisela velkou měrou na utvoření a rozvoji politického jazyka, který zahrnuje celou řadu různých druhů chování do rámce stejného symbolického řádu.

Tyto myšlenky a nové způsoby tematizace revoluční politické kultury rozpracovala poměrně radikálně právě Lynn Avery Huntová, která dnes působí na Kalifornské univerzitě v Los Angeles a její ústřední doménou jsou kromě problematiky Francouzské revoluce⁶ také genderová studia a kulturní dějiny (na tomto poli se

5 Srov. především DAVID L. DOWD, *Pageant-master of the Republic. Jacques-Louis David and the French Revolution*, Lincoln 1948; TÝŽ, *Art as National Propaganda in the French Revolution*, New York 1951; TÝŽ, „*Jacobinism and the fine arts. The Evolutionary careers of Bouquier, Sergeant and David*“, New York 1953.

6 V posledních letech se Huntová zabývala především vztahem mezi revolucí a lidskými právy – srov. *Human Rights and Revolutions*, (edd.) LYNN HUNT, MARILYN B. YOUNG, JEFFREY N. WASSERMANN, New York 2000; LYNN HUNT, *Inventing Human Rights: A History*, New York 2007.

stala propagátorkou tzv. „nových kulturních dějin“,⁷ ale obecně i otázky soudobé historiografie.⁸

Lynn A. Huntová čerpala pro svou slavnou knihu z roku 1984, věnovanou kulturní politice revoluce, inspiraci u tří soudobých francouzských historiků – především u Fureta, ale také u Mony Ozoufové (máme na mysli především její zmíněnou studii o svátcích) a u Maurice Agulhona (je míněna především jeho analýza sociálních dopadů a šíření kultu Marianny).⁹ Rozvinula je však výrazně „zámořským“ způsobem zacházení s tématem i prameny. Chtěla se zaměřit na studium „hodnot a očekávání“, na „implicitní pravidla“, která měla dopomoci k roztržce s minulostí, mezi něž patřil zejména „vynález ideologie“. Byla přesvědčena, že politickou kulturu Francouzské revoluce tvořily především symbolické praktiky jako jazyk, obrazy a gesta. K nim se připojilo i užívání jistého druhu rétoriky, šíření určitých symbolů a rituálů. Patřila sem rétorika univerzalizmu, „řeč“ (*talk*) o znovuzrození, o regeneraci národa; patřily sem však stejnou měrou i svátky federace, které dávaly politické elitě jednotu a smysl. Lynn Huntová zdůrazňovala, že symbolické zdroje jednoty zahrnují a předpokládají stále opakování klíčových slov, principů a symbolů (strom svobody, ženská postava ztělesňující Republiku atd.). Klíčový tak pro ni byl důraz na analýzu jazyka jako svébytného nástroje politické kultury a politické změny, který sám formuje vnímání zájmů a ideologií: je to nástroj přesvědčování, je to „způsob přestavby sociálního a politického světa“.

Tento způsob vidění je patrný především v prvních třech kapitolách knihy. Právě zde se Huntová zajímala o logiku politické akce, tak jak byla vyjadřována symbolicky. Zajímalo ji například, jak hovořili revolucionáři a jakými způsoby prezentovali revoluci i sebe (jako revolucionáře) v obrazech a gestech. Stavěla do protikladu „tabuizaci“ slov evokujících monarchii a „sakralizaci“ slov spjatých s označováním národa, vlasti, ústavy. Revoluce žehnala odmítání všeho, co se revolucionářům jevilo jako „stranické“ a co by tuto „stranickost“ připomínalo. A spolu se sakralizací nových hodnot s sebou přinášela i sekularizaci jazyka (vymýcení křesťanských, resp. katolických odkazů), šla ruku v ruce s neustálými připomínkami antických vzorů a s citáty z projevů antických státníků a hrdinů. Tažení proti starým poj-

7 Srov. zejména LYNN HUNT, *The New Cultural History. New Directions in the Study of Society and Culture (Studies on the History of Society & Culture)*, California 1989; TÁŽ, *Beyond the Cultural Turn: New Directions in the Study of Society and Culture*, California 1999; LYNN HUNT, JOYCE APPLEBY, *Telling the Truth about History*, New York 1994.

8 Jmenujme například anglickou edici stěžejních textů školy Annales – JACQUES REVEL, LYNN HUNT (edd.), *Histories: French Constructions of the Past*, New York 1995.

9 MAURICE AGULHON, *Marianne au pouvoir: l'imagerie et la symbolique républicaine de 1789 à 1880*, Paris 1979.

mům evokujícím starý režim doprovázelo i vytváření pojmů nových, resp. posuny v sémantických významech. Revoluční jazyk však nebyl homogenní v celém dramatickém období: jazyk „rodiny“ (jazyk sbratření, který doprovázela otcovská tvář krále) se proměňoval v jazyk spiknutí a denunciací. Huntová razí hypotézu, že tato revoluční rétorika trvala na úplném rozchodu s minulostí, že právě ona napomáhala ke zpochybnění tradic, zvyklostí, způsobů života a naopak i k politizaci všech životních aspektů. Je přesvědčena, že právě jazyk se stal v revoluční době určitým „centrem jistoty“, nebo, řečeno slovy českého sociologa Miloše Havelky, „symbolickým centrem“, které je s to překlenout stávající mocenské i symbolické prázdno, které poznala Francie po pádu hodnot tisíciletého *starého režimu*. (Slovy poslance Konventu abbého Grégoira: „Je třeba, aby nebylo možné naučit se našemu jazyku, aniž by současně nedošlo k osvojení si našich principů.“)

Naopak klasičtější, tradičnější a sevřenější formu má druhá část knihy, která je více „sociologická“ v tradičním slova smyslu. V jejích třech kapitolách se autorka, která zde zúročila zejména svou disertaci,¹⁰ zaměřila především na sociální a geografický kontext revoluční zkušenosti: zde ji zajímalo především utváření revolučních „kádru“, formování „nového“ personálu ve službách revoluce, především v menších francouzských městech. Zde se snažila Huntová vysledovat například filiaci mezi zednářskými lóžemi a jakobínskými kluby. Kladla důraz na roli „lidí na okraji“, kteří působili jako prostředníci, resp. „zprostředkovatelé“ revoluční kultury. Byli mezi nimi především přistěhovalci nezakořenění do určitého prostředí, kteří snáze přijímali revoluční myšlenky: protestanti, Židé, herci, učitelé, tedy oni „nenápadní prostředníci moci“, kteří udržovali styk s prostředím, které přesahovalo hranice obce, v níž působili. Zajímavá je také cirkulace nových funkcionářů, „koloběh úředníků“, jak říká Huntová, kteří dlouho nezastávali jeden úřad, ale přecházeli do jiné funkce, což napomohlo zformování nové politické třídy a zároveň sehrálo roli stabilizačního faktoru v dynamice revoluční politiky.

I později, ve svých „psychoanalytický“ zaměřených studiích z 90. let 20. století, se Huntová hlásila k inspiraci F. Fureta, ke „škole politické kultury“. Zejména pak, jak sama píše, k jeho „sémiotické interpretaci“,¹¹ v níž Furet vysvětluje nárůst moci stvořen v onom „vakuu“, jež způsobilo kolaps normálního sociálního vývoje. Ona oproti tomu nabízí jiný model, kde ústřední pozici zaujímá *vyprávění* o původu

10 Ta byla již dříve publikována pod názvem *Revolution and Urban Politics in Provincial France: Troyes and Reims, 1786–1790*, Stanford 1978.

11 LYNN A. HUNT, *Psychoanalysis, Feminism, and the French Revolution*, in: *Main Trends in Cultural History. Ten Essays*, (edd.) Willem Melching, Wyger Velema Amsterdam-Atlanta 1994, s. 164–181.

moci. Inspirovala se jak v literárněvědném studiu, tak ve freudovské „rodinné fantazii“, jež představuje neurotickou fantazii spojenou s „osvobozením od rodičů“ a jejich nahrazení jinými autoritami.¹² Snaží se o adaptaci modelu individuální psyché, spjaté se sociálním řádem prostřednictvím rodinné obrazotvornosti či fantazie, na politický řád. Základ či jakousi spodní vrstvu revoluční politiky pak představovaly právě tyto „obrazy rodinného řádu“ uložené v „kolektivním nevědomí“ (Huntová mu dává pozitivní konotaci), jež bylo strukturováno „příběhy“ rodinných vztahů. Autorita (krále, vrchnosti, mistrů apod.) byla v předrevoluční době modelována dle autority rodinné-otcovské; ideologie absolutismu artikulovala královskou vládu dle patriarchální rodiny zcela explicitně. S revolucí tedy Francouzi doufali osvobodit se od svých „politických rodičů“ a nahradit je jiným druhem příbuzných: volání po „bratrství“ tuto touhu jasně odráží. Podle Huntové však nejde o nějakou „patologickou fantazii Francouzské revoluce“ či „neurotickou reakci na zklamání“, nýbrž o tvůrčí pokus o nové představování, reimaginaci politického světa.¹³ K tomu pak dodává: „Politika totiž závisí na imaginaci, a tedy do značné míry na fantazii; a rodinná zkušenost se velkou měrou podílí na této fantazii.“¹⁴

Z Freudova klasického díla *Totem a tabu* pak odvozuje ještě dvě další východiska pro psychoanalytickou interpretaci Francouzské revoluce. Zabití a sněžení otce bratry, tzn. poprava krále v dějinách revoluce, měly za následek dvě fatální tabu: 1) zákaz zabítí/porušení totemu, který otce zastupuje; 2) zákaz incestu komplikující vztah k ženám, které se stávají hrozbou pro komunitu (tady hraje hlavní roli v prvé řadě pak „špatná matka“ – zde Marie Antoinetta). Důsledkem je pak podle Huntové i vyloučení žen z veřejné sféry jako „položen-polomužů“, „smíšených bytostí“, které překročily hranici přírody; jiným důsledkem je i volání po rehabilitaci rodiny a nová rodinná legislativa po pádu jakobínského režimu. Samotné postavě Marie Antoinetty, resp. spíše politické manipulaci s jejím zobrazováním v „undergroundové“, často lascivní literatuře se Huntová ostatně věnovala v samostatné stati,¹⁵ která vznikla v rámci autorčina studia pornografické literatury, která se šířila ve Francii na konci starého režimu a za revoluce.¹⁶

12 LYNN A. HUNT, *The Family Romance of the French Revolution*, Berkeley 1992.

13 L. A. HUNT, *Psychoanalysis, Feminism, and the French Revolution*, s. 165–166.

14 L. A. HUNT, *Psychoanalysis, Feminism, and the French Revolution*, s. 167.

15 LYNN A. HUNT, *The Many Bodies of Marie-Antoinette: Political Pornography and the Problem of the Feminine in the French Revolution*, in: Táž, *Eroticism and the Body Politic*, Baltimore 1991, s. 108–130.

16 LYNN A. HUNT, *The Invention of the Pornography: Obscenity and the Origins of Modernity, 1500–1800*, New York 1993.

Lynn Huntová tak nezbytně otevřela další problém v revoluční tematice dosud přehlížený nebo zkruslaný, totiž genderový podtext revoluční politiky. Jistě, dějiny francouzských revolucionářek i milujících manželek revolucionářů se zrodily již bezprostředně s revoluční historiografií 19. století (a nemám zdaleka na mysli jen Julese Micheleta, který právě otázce *žen v revoluci* věnoval takovou pozornost). Pro Huntovou se však problém ženy i obecněji *genderu* stává neodmyslitelnou součástí „příběhů moci“. Ty pak zejména v angloamerických zemích rozpracovaly po Lynn Huntové i jiné autorky. Kromě známé studie o Olympe de Gouges Joan W. Scottové, která je klasičtějším ideově-politickým textem,¹⁷ stojí za pozornost zejména práce Dorindy Outramové. Kromě její neznámější práce *Tělo a Francouzská revoluce*¹⁸ uveďme alespoň studii, která se zabývala dvojím, genderově podmíněným konceptem „ctnosti“ za Francouzské revoluce: stály tu proti sobě na jedné straně výhradně „homosociální“ republikánský ideál ctnosti založené na bratrství mezi muži proti cudné „domácí“, rodinné ctnosti jejich žen.¹⁹

I když francouzský překlad Bakerovy práce z roku 1990 o veřejném mínění za Revoluce vyšel ve Francii již roku 1993)²⁰ a také překlad „Rodinného románu“ Lynn Huntové se dočkal francouzského vydání již tři roky po originálu (1995, originál 1992), odezvy této „americké výzvy“ zůstávaly mezi francouzskými historiky relativně slabé – a došlo k nim relativně dlouho po publikaci prací cambridgeské školy i prací Koselleckových v Německu. Během 90. let sice vznikly práce soustředěné například přímo na analýzu revolučního diskursu, které se pokoušely o novou formu „konceptuálních“ dějin, a po vzoru historické lexikologie/sémantiky se tážou po historickém kontextu významů různých klíčových konceptů (zejména v rámci slovníku socio-politického).²¹ K nim můžeme přiřadit zejména podnětné pokusy Jacquesa Guilhaumou o spojení postupů historických a lingvistických, k nimž posloužily mimo jiné právě mluvené projevy revolučních řečníků.²²

17 JOAN W. SCOTT, *The Uses of Imagination: „Olympe de Gouges in the French Revolution“*, in: *Táz, Only Paradoxes to Offer. French Feminists and the Rights of Man*, Cambridge-London 1996, s. 19–57.

18 DORINDA OUTRAM, *The Body and the French Revolution: Sex, Class and Political Culture*, New Haven 1989.

19 DORINDA OUTRAM, *Le langage mâle de la vertu: Women and the Discourse of the French Revolution*, in: *The Social History of Language*, (edd.) Peter Burke, Roy Porter, Cambridge 1987, s. 125.

20 KEITH M. BAKER, *Au tribunal de l'opinion. Essais sur l'imaginaire politique au XVIIIe siècle*, Paris 1993.

21 Jedním z příkladů jsou práce MONÝ OZOUF, *L'école de la France*, Paris 1986; *L'homme régénéré. Essais sur la Révolution Française*, Paris 1989, kam autorka zařadila i několik příspěvků z kolokvií pořádaných v 80. letech ve Spojených státech, věnovaných tématu formování moderní politické kultury, uspořádaných mimo jiné K. M. Bakerem či Colina Lucasem.

22 JACQUES GUILHAUMOÛ, *Langage et idéologies: le discours comme objet de l'histoire*, Paris 1984; *La langue politique et la Révolution française*, Paris 1989; *Discours et archive: expérimentations en ana-*

Jedním z mála projevů hlubší reflexe postupů lingvistického obratu, kde se projevila i zvýšená senzibilita vůči pojmům a konceptům, je dílo Antoina de Baecque. Tento Vovellův žák na počátku 90. let debutoval svou prací o tělesných metaforách v revoluční propagandě, jež byla inspirována jak přímo pracemi K. Bakera a L. Huntové, tak východisky lingvistického obratu. Tato práce, publikovaná v roce 1993, se brzy dočkala i anglického překladu.²³ De Baecque zde studoval fenomén „přesunu“ moci a suverenity prostřednictvím dobových způsobů zobrazování těla – tělesných metafor.

Četba knihy Lynn Huntové není jednoduchá a předpokládá poměrně dobrou orientaci v dějinách Francouzské revoluce. Přesto se může jevit jako metodologická inspirace i pro ty, kdo se o Francouzskou revoluci nezajímají, a to především ve zmíněných prvních třech kapitolách, v nichž se Huntová představuje jako jedna z čelných reprezentantek nových kulturních (a intelektuálních) dějin, které se snažily ukázat, jak všemocným jazykem vládnou (*auto*)*représentace*, tedy jevy, které mají moc definovat i dělit zájmové skupiny. Prvořadou roli zde nehrají „třídní“ zájmy jako v klasických interpretacích revoluce, nýbrž spíše představy sebe sama a představy nepřítele. I tyto představy sice slouží integraci členů společnosti, stejně tak ale napomáhají k vyloučení nepohodlných elementů. Mimo to pak rovněž ukázaly, jak mocné jsou symboly a obrazy, které se – právě díky svému apelu na ne-racionální, emocionální složku osobnosti – často s mnohem trvalejší platností vpisovaly do mysli a imaginace, a lépe tak napomáhaly symbolickému utváření revoluce než racionální koncepty a teorie.

Daniela Tinková

lyse du discours, Paris 1994; *L'avènement des porte-paroles de la République, 1789–1792; essai de synthèse sur les langages de la Révolution française*, Paris 1998; *Sieyès et l'ordre de la langue, l'invention de la politique moderne*, Paris 2002; K podobným pracím jde přiřadit i SOPHIE WAHNICH, *L'impossible citoyen: l'étranger dans le discours de la Révolution française*, Paris 1997.

23 ANTOINE DE BAECQUE, *Le Corps de l'histoire: métaphores et politique*, Paris 1993.